

L'entorn paidològic en l'horitzó de l'educació de la infantesa, l'adolescència i la joventut

Ángel C. Moreu Calvo

Universitat de Barcelona

RESUM

Aquest article convida els lectors a contemplar, des d'una perspectiva paidològica, la problemàtica que planteja a hores d'ara la complexa realitat infantojuvenil. En aquest sentit, revisitar la proposta del psicopedagog nord-americà Oscar Chrisman, fundador de la paidologia, obre nous espais per a la reflexió i el treball interprofessional. La paidologia és una ciència que ha recollit i vertebrat les principals aportacions científiques sobre l'infant, procedents de metges, sociòlegs, juristes, psicòlegs i pedagogs, principalment. Tots ells han intentat la construcció d'un estatut científic per a la paidologia, amb una clara vocació interdisciplinària. Així, l'article investiga i aporta noves dades sobre l'evolució del projecte paidològic: els seus antecedents, orígens i desenvolupament, la producció bibliogràfica disponible, els processos d'institucionalització i els protagonistes que, de manera entusiasta, s'han anat afegint a aquest moviment d'estudi de l'infant fins avui.

PARAULES CLAU: paidologia, història de la psicopedagogia, psicologia, infància, adolescència, joventut.

ABSTRACT

This article invites the reader to examine, from a paidological standpoint, the problems currently involved in the complex reality of children and young people. In this sense, revisiting the proposals of the North-American psychopedagogue Oscar Chrisman, the founder of paidology, opens up a new space for thought and interprofessional collaboration. Paidology is a science that has collected and structured the main scientific contributions about

children, mainly from doctors, sociologists, jurists, psychologists and pedagogues. They have all attempted to construct a scientific statute for paidology, drive by a patent interdisciplinary vocation. Thus, the article investigates and contributes new data on the evolution of the paidological project: its background, origins and development, the available literature, the processes of institutionalisation and some of the leading lights who, very enthusiastically, have gradually joined this child study movement up until today.

KEY WORDS: paidology, history of psychopedagogy, psychology, childhood, adolescence, youth.

Rememorar les circumstàncies de la gestació, l'evolució i el declivi d'aquesta *quasi non nata* ciència anomenada paidologia¹ ofereix claus de gran interès per calibrar l'oportunitat o la transcendència de les noves propostes que avui es contemplen en el context de la infantesa, l'adolescència i la joventut.

Actualment no hi ha paidòlegs en el nostre entorn, i la complexitat d'una problemàtica multifactorial com la que planteja la gestió d'aquest sector reclama de manera habitual el concurs d'equips multidisciplinaris l'eficàcia dels quals és qüestionada amb una intensitat que augmenta amb l'actual dinàmica científica de la disgregació disciplinària. Efectivament, la diversificació i l'increment sense solució de continuïtat del nombre d'especialistes que constitueixen aquests equips incrementa també la dificultat per concretar diagnòstics, per planificar i avaluar actuacions, o per determinar responsabilitats.

El fet que aquesta especialitat no prosperés durant la primera meitat del segle xx —període del seu màxim apogeu— va obeir a la seva orientació eminentment discursiva en un moment en què l'objectiu prioritari era el coneixement del nen per millorar la seva salut, la seva protecció i la seva educació. Després de l'a-

1. El Diccionari de la RAE defineix la paidologia com la «Ciencia que estudia todo lo relativo a la infancia y su buen desarrollo físico e intelectual»; vegeu REAL ACADEMIA ESPAÑOLA, *Diccionario de la lengua española*, vol. II, 22a ed., Madrid, Espasa, 2001, p. 1647. Actualment no es disposa d'un estudi sobre el naixement, evolució i repercussions de la paidologia que es va descriure entre finals del segle XIX i una bona part del segle XX. Hi ha alguns articles, pocs, que estudien aspectes parcials i sectorials. Sobre la paidologia a Espanya, vegeu J. M. HERNÁNDEZ DÍAZ, «La paidología en España a principios del siglo XX. Emergencia de una disciplina», *Noveno Coloquio de Historia de la Educación: El Currículum: Historia de una mediación social y cultural*, vol. I, Granada, Osuna, 1996, p. 79-88. R. M. CARDÁ i H. CARPINTERO, «“La paidología” de Domingo Barnés. I. Estudio de su tesis doctoral inédita. II. La evolución de su obra publicada», *Boletín de la Institución Libre de Enseñanza* (BILE), núm. 7 (1989), p. 3-28. Hi ha també un article que aporta informació sobre el fundador de la paidologia i sobre el Congrés Internacional de la disciplina, que cal llegir amb compte perquè conté errades cronològiques importants; vegeu M. DEPAEPE, «Le premier (et dernier) Congrès international de pédologie á Bruxelles en 1911», *Bulletin de la Société Alfred Binet et Théodore Simon*, vol. LXXXVII, núm. 612 (1987), p. 28-54.

nàlisi històrica, pensem que el plantejament que va justificar la proposta paidològica no ha perdut del tot vigència.

Sobre el terme *paidologia*

El terme *paidologia*, escrit en llatí, apareix per primera vegada a l'Alemanya del segle XVI. Probablement, el primer a nomenar la paidologia va ser el polígraf humanista alemany i rector de la Universitat de Leipzig, Peter Schade von der Mosel (Petro Mosellano) (1493-1524), autor d'una *Paedologia*,² que va merèixer una carta laudatòria d'Erasme de Rotterdam, i que pertany a aquesta línia de col·loquis que alguns humanistes professors del segle XVI van escriure perquè els seus alumnes s'exercitessin en l'aprenentatge de la llengua llatina. Al costat de Schade, van escriure diàlegs d'aquest tipus, entre altres, Vives, Erasme, J. Sturm o Cervantes de Salazar. En ells s'aporta una visió de la realitat de la infantesa i la joventut de l'època que difícilment pot trobar-se a qualsevol tractat. Les formes de mostrar-se i d'actuar dels estudiants, els seus problemes de tot tipus, les seves relacions amb companys, mestres i familiars, els seus jocs i diversions, les seves penúries, etc. són descrits de forma col·loquial, no exempta, de vegades, del realisme més cru.

Posteriorment, el terme paidologia apareix dins l'àmbit de la medicina, principalment en tractats de ginecologia, per referir-se a la cura dels nadons. Concretament, el metge madrileny i marquès Andrés del Busto, catedràtic de la Facultat de Medicina a la Universitat Central de Madrid, va publicar l'any 1881 un llibre titulat *Memorial razonado para la reforma de la enseñanza clínica de la especialidad de ginecología y paidología*.³

Però la proposta d'una ciència multidisciplinària dedicada a l'estudi de tot allò relacionat amb el desenvolupament físic i intel·lectual de l'infant, que es digués paidologia, encara que va tenir també com a escenari Alemanya, no es va produir

2. P. SCHADE, *Paedologia Petri Mosellani Protegensis: Dialogi*, Lió, Seb. Gryphium, 1534. L'exemplar de la Biblioteca Nacional, corresponent a l'edició que se cita, es troba enquadrant al costat de dotze diàlegs de C. Hegendorph, amb el qual comparteix portada. La primera edició dels trenta-set diàlegs de Schade va aparèixer el 1517. Schade, molt jove, va escriure els diàlegs per encàrrec del director de l'escola de St. Thomas, on ensenyava aleshores, i els personatges són els seus alumnes de Leipzig. En la seva curta vida, Schade es va dedicar intensament a l'estudi, a l'ensenyament i a l'escriptura. Té una obra extensa, de la qual destaquen uns comentaris a *De Institutione Oratoria* de Quintilià, i altres de dedicats a *Noctes Atticae* d'Aulus Gèli.

3. A. BUSTO, *Memorial razonado para la reforma de la enseñanza clínica de la especialidad de ginecología y paidología...*, Madrid, Imprenta de Enrique Rubiños, 1881. Sobre la paidologia mèdica es pot consultar J. PARDO, *Contribución al estudio de la cronología histórica de la paidología médica*, Madrid, Universidad Central, Facultat de Medicina, 1936, tesi doctoral inèdita.

fins el 1896. L'artífex en va ser el psicopedagog nord-americà Oscar Chrisman (1856-1929), llavors doctorand a Jena.

Chrisman s'havia graduat en el Clark College de Worcester, Massachusetts, i, tot seguint les orientacions del seu professor Granville Stanley Hall (1844-1924), havia viatjat a Alemanya per llegir, el 1896, la seva tesi doctoral titulada *Paidologie: Entwurf zu einer Wissenschaft des Kindes*,⁴ a la Universitat de Jena. De retorn als Estats Units, Chrisman es dedicà, juntament amb Stanley Hall, a la difusió del Moviment d'Estudi de l'Infant, i publicà diversos títols sobre la nova ciència paidològica, principalment des del punt de vista de la psicologia infantil.⁵ Amb el temps, Chrisman va dirigir un Laboratori de Paidologia a la Universitat d'Ohio, Athens (1905),⁶ des d'on editava la revista *Paidologist*.

Les noranta-sis pàgines de la tesi de Chrisman contenen, al costat de la proposta de definició de la paidologia com a ciència de l'infant, un estudi històric i una extensa relació de bibliografia paidològica. Hi va haver qui va voler veure en aquest text l'estrena, com a neologisme, del nom paidologia; una afirmació que el mateix Chrisman s'afanyaria a desmentir en confessar que havia pres el terme d'un article titulat «The Hearing of Children», publicat en el número de desembre (1893) de la revista *Pedagogical Seminary de Worcester, Massachusetts*.⁷ Això significa que el terme paidologia va aparèixer abans en anglès que en alemany.

L'èxit de la proposta continguda a la tesi de Chrisman va ser immediat, i, poc després, a Suïssa, Bèlgica i França —països que, juntament amb Alemanya i el Regne Unit, aplegaven llavors l'avantguarda de la renovació científica de la pedagogia—, hom va adaptar el nom a la seva fonologia, convertint la *Paidologie* alemanya en *pédologie*, amb gran predicament en tot l'àmbit francòfon. Avui el terme *pedologia* es fa servir també per identificar, dins l'àmbit de la biogeografia, una disciplina que estudia l'origen, les característiques, la distribució i la utilització dels sòls.

Pel que fa a Espanya i als països hispanoparlants d'Amèrica, la recepció de la proposta paidològica va adoptar el nom de paidologia, encara que alguns autors, per influència francesa, utilitzaren pedologia en un primer moment, i, amb menys freqüència, estudi de l'infant.

4. O. CHRISMAN, *Paidologie: Entwurf zu einer Wissenschaft des Kindes* (Paidologia: Projecte per a una nova ciència de l'infant), Universitat de Jena, 1896, tesi doctoral.

5. Vegeu O. CHRISMAN, «The secret language of childhood», *Century Magazine*, vol. 56 (1898), p. 54-59. També O. CHRISMAN, *The historical Child*, Boston, Richard G. Bagder, 1920.

6. C. R. GARVEY, «List of American Psychology Laboratories», *Psychological Bulletin*, núm. 26 (1929), p. 652-660.

7. O. CHRISMAN, *The historical Child*, 1920. En el prefaci d'aquesta obra Chrisman explica com va trobar el terme a la p. 438 de la revista esmentada.

Finalment, als territoris de llengua anglesa es van emprar, des del principi, ambdues accepcions, *paidology* i *pedology*. Tanmateix el fenomen era més aviat conegut com Child Study Movement.

Origen i extensió del Child Study Movement o paidologia

Com diem, gairebé quatre segles després de la publicació del text de Schade Mosellano, el 1896, Oscar Chrisman exposa a la Facultat de Filosofia de la Universitat de Jena la seva tesi doctoral, que consisteix en un «projecte per a una nova ciència del nen» que havia de dir-se paidologia. Així doncs, cal considerar el text de Chrisman com el document fundacional de la nova ciència. Va actuar com a censor de la tesi el doctor Wilhelm Rein (1847-1929), deixeble d'Herbart i per aquelles dates professor de pedagogia a la Universitat citada.

No hi ha dubte que la proposta de Chrisman es produïa en un context apropiat. L'experimentació que es duia a terme en l'entorn educatiu durant aquelles dècades finals del segle XIX descobria que el nen no era un ens abstracte sinó una individualitat que podia i havia de diferenciar-se. Rousseau ho havia dit, i cap a la seva obra es van tornar les mirades de pedagogs, psicòlegs i metges, donant-li la raó, almenys, en allò que un nen no és un adult en formació, i que els infants necessiten una atenció, uns temps i, fins i tot, uns espais que no han de ser necessàriament els mateixos per a tots.

L'infant, des de sempre desconegut i, en molts casos, maltractat, abandonat, explotat o assassinat, ocupava finalment un lloc social diferent com a subjecte protagonista, i cap al seu coneixement va començar a orientar-se una bona part dels esforços de la investigació científica positiva durant aquests anys del naixent segle XX.

Chrisman plantejava que el nen, considerat com a individualitat, descobria un ampli camp d'investigació —desconegut fins al moment, almenys des d'una perspectiva sistemàtica—, que havia produït des de feia anys gran quantitat d'estudis. El que Chrisman evidenciava havia de continuar durant dècades.

Edouard Alfred Claparède (1876-1940), catedràtic de Psicologia a la Universitat de Ginebra i cofundador de l'Institut J. J. Rousseau a la mateixa ciutat, és autor d'un d'aquests estudis, potser el de més repercussió en la nostra àrea, titulat *Psychologie de l'enfant et pédagogie expérimentale* (Ginebra, 1904),⁸ en el qual ofereix

8. L'obra va ser objecte d'una gran difusió a Europa i Amèrica. Les edicions es van anar succeint durant la vida de l'autor, corregides i augmentades, fins a una edició pòstuma, editada per J. Piaget. El 1910 en va aparèixer la primera traducció al castellà amb un prefaci de l'autor especialment escrit per a l'edició espanyola, i amb un estudi preliminar del traductor Domingo Barnés; vegeu E. CLAPARÈDE, *Psicología del niño y pedagogía experimental: Problemas y métodos: Desarrollo mental: Práctica integral*, Madrid, José Blas i Cª., 1910.

un encertat panorama de la innovació científica del moment amb relació a la infantesa, el seu estudi, la seva protecció, la seva educació, la seva salut i la seva orientació; continguts, tots aquests, que ja en aquestes dates eren reclamats per a la definició de la nova ciència paidològica.

Al costat de Claparède, altres autors orientaven els seus esforços en aquesta direcció de cap a cap de l'Occident culte de l'època. Des dels Estats Units destaca la personalitat del ja anomenat Granville Stanley Hall, mentor d'Oscar Chrisman i un dels màxims impulsors del Child Study Movement a l'Amèrica del Nord.⁹ És autor d'*Aspects of child life and education* (Boston, 1907) i va ser editor, des de la Clark University a Worcester, de la revista *The Pedagogical Seminary* (posteriorment *Journal of Genetic Psychology*), que funcionava com a òrgan del Child Study Movement, i que va mantenir, des de 1898, una secció fixa, a càrrec de L. N. Wilson, anomenada *Bibliography of Child Study*, amb els catàlegs de les obres que apareixien a tot el món sobre paidologia.

Per la seva banda, a Anglaterra es van fundar societats destinades a la promoció d'aquest tipus d'investigacions, com la British Child-Study Association de Londres, que publicava un butlletí anomenat *The Paidologist*.

A Alemanya van destacar els estudis paidològics d'Emile Kraepelin (1846-1914) al seu laboratori de Heidelberg; també, l'obra d'autors com ara W. Köhler (1887-1949) o E. Spranger (1882-1963). A França, M. E. Blum va controlar el moviment en solitari durant aquests primers anys des de les pàgines de la *Revue Philosophique* amb publicacions en diferents mitjans,¹⁰ que conduïren a la fundació de la Société pour l'Étude Psychologique de l'Enfant. I a Portugal, Antonio de S. Faria de Vasconcelos (1880-1939) va publicar unes voluminoses *Lições de pedologia e pedagogia experimental*.¹¹ A poc a poc el deixant de la nova ciència paidològica s'estén per tots els països de l'Europa occidental; també, com veurem més endavant, per Rússia i Hispanoamèrica.

9. G. S. HALL, *La psicología y la paidología*, Madrid, Ediciones de La Lectura, s. a. Aquest text conté una aproximació a la història del Moviment d'Estudi del Nen. D'altra banda, Hall hi confessa la seva passió primerenca pel punt de vista genètic de les coses, que s'inicia en les seves lectures de Hegel i culmina en Darwin, Spencer, Haeckel i Weis (p. 13), una bona mostra de la torsió que la biologia va executar en els discursos filosòfics i en els itineraris formatius de molts estudiants i intel·lectuals de l'època, tant a Europa com a Amèrica.

10. M. E. BLUM, «La pédologie, l'idée, le mot, la chose», *Année Psychologique*, núm. 5 (1899), p. 299-331. També M. E. BLUM, «Note sur les divisions et la méthode de la pédologie», a *Comptes rendus du deuxième Congrès international de philosophie*, Ginebra, Kundig, 1904. (Citat per Jean Paulhan a *Journal de Psychologie Anormale et Pathologique*, vol. II, 1905, p. 357).

11. A. FARIA DE VASCONCELOS, *Lições de pedologia e pedagogia experimental*, Lisboa, Antiga Casa Bertrand, 1923.

Pel que fa a Espanya, el *Boletín de la Institución Libre de Enseñanza* (BILE) va recollir des del principi l'evolució de la paidologia.¹² La nòmina de pedagogs espanyols que es van unir a la proposta paidològica és extensa des del principi: Rufino Blanco (1871-1936), ponent espanyol al Primer Congrés Internacional de Paidologia; Domingo Barnés (1879-1943), primer catedràtic de Paidologia a la madrilenya Escola Superior del Magisteri; August Vidal Perera (1872-1922), autor del primer manual de psiquiatria infantil; Margarida Comas; Juan Jaén; Ruiz Amado; Anselmo González; Luis Huerta; María de la Rigada; Emilio Mira, etc. en constitueixen una bona mostra.

Des de tots els sectors socials, universitaris i de la cultura en general, se sentia aquesta preocupació per la infantesa. Això va afavorir la proliferació d'adhesions al moviment paidològic des de les diferents especialitats; i encara que aquesta notable repercussió no significava que es trobessin respostes per als problemes que la investigació treia a la superfície, no hi ha dubte que tal abundància d'estudis sobre el nen va constituir un esperó per a disciplines emergents com la psicopedagogia, la sociologia o la psiquiatria infantil.

Així, cal considerar com a efectes d'aquesta preocupació per la figura del nen algunes de les dades que ofereix l'evolució de la medicina en aquest període, com els referents als congressos internacionals de pediatria, l'establiment de la inspecció medicoescolar a Bèlgica, Suïssa, Alemanya i els Estats Units ja abans de final de segle, o l'aparició d'una sèrie de monografies sobre psiquiatria infantil, les primeres d'aquesta especialitat.¹³

Al costat de la psicopatologia infantil, la fundació i ràpida expansió de la psicoanàlisi va obrir nous horitzons, molt polèmics en l'època, a la investigació sobre la infantesa referent a la definició del nen com a subjecte de l'educació, i també respecte al tema de la sexualitat infantil. Freud, que va viatjar a Worcester atenent una invitació de Stanley Hall, va contribuir amb la seva obra a posar en entredit la moral sexual de l'època, juntament amb la incipient investigació genètica i els discursos eugenèsics, que incidien directament en temes com la coeducació o l' aclariment de la sexualitat en la infantesa.

Per la seva part, el tema de la protecció del menor, un altre aspecte d'aquest retrobament de la consciència social amb la problemàtica de l'infant, va impulsar una ingent quantitat d'iniciatives encaminades al dictat de lleis de protecció, a

12. Pot servir d'exemple A. SAMONATI, «Escuelas experimentales, laboratorios de paidología y clínicas psicológicas», BILE, vol. XL (1916), p. 4 i s.

13. Poden servir d'exemple les obres que sobre aquesta especialitat publiquen entre 1887 i 1888 Pierre Filibiliu, Hermann Emminghaus, J. Langdon Down i Pierre Moreau de Tours; vegeu E. DOMÈNECH i J. CORBELLA, *Aportacions a la història de la psicopatologia infantil*, Barcelona, Publicacions del Seminari Pere Mata de la Universitat de Barcelona, 1997.

augmentar l'eficàcia en l'atenció als nens abandonats o maltractats, o la cura de la salut infantil i la lluita contra els alts índexs de mortalitat.

Una de les iniciatives més importants en aquest àmbit va ser el Congrés Internacional de Protecció a la Infantesa, reunit a Anvers el 1890. Allà el doctor espanyol Manuel Tolosa Latour (1857-1919) va proposar aprofundir i ampliar l'estudi sobre els menors que s'havien de sotmetre a la tutela de l'Administració per al seu seguiment científic, antropològic i medicopsicològic. En grau major o menor, aquest objectiu va inspirar les polítiques de protecció a tots els països de l'àrea.¹⁴

Des de la nova psicologia científica es pretenia patronejar el moviment paidològic, a causa de l'atractiu encaix que trobaven al seu si les investigacions de la psicologia evolutiva i de la psicologia de l'educació. I molts pedagogs, que busquen per tots els mitjans la fonamentació de la pedagogia com a ciència de l'educació, es van mostrar disposats també a assumir un protagonisme que consideraven indiscutible en el conjunt del moviment,¹⁵ i que, amb els anys, realment van aconseguir, més per la falta d'entusiasme de les altres especialitats que per una altra cosa.

L'eufòria que impregnava els discursos de la nova pedagogia científica va portar G. Persigout, per exemple, a identificar la paidologia amb la pedagogia general, en escriure que «la paidologia o pedagogia general és la ciència biopsicosocial del nen». De fet existeix un nodrit nombre d'aportacions de psicòlegs i pedagogs que van incloure la nova ciència en l'àmbit disciplinari de les seves respectives especialitats, sense que la frontera entre aquestes aportacions estigués ben definida; una situació, d'altra banda, que avui considerem característica durant tot aquell primer període de fonamentació de la psicopedagogia.¹⁶ Pot servir de referència en aquest sentit l'obra de Vigotsky, especialment els seus *Fonaments de paidologia*, o els textos d'alguns pedagogs experimentals, com el ja nomenat de Persigout, entre molts d'altres.

14. Recordem, per exemple, la Llei espanyola de protecció a la infància, aprovada el 1904, o l'encàrrec que rep Alfred Binet del ministre d'Instrucció Pública de París aquell mateix any per organitzar una comissió d'estudi dels nens anormals. Vegeu també A. C. MOREU, «La recepció de las doctrinas correccionalistas en España. Políticas educativas y metodologías psicopedagógicas», *Revista de Educación*, en premsa.

15. G. PERSIGOUT, *Essais de Pédologie general*, París, Doin, 1908, p. 52. L'obra del psicopedagog Sáez Morillas constitueix un altre exemple entre molts d'altres; vegeu M. SÁEZ MORILLAS, *Introducción al estudio de la paidología y pedagogía moderna*, Pamplona, Imp. Artes Gráficas, 1922.

16. A. C. MOREU i R. BISQUERRA, «Los orígenes de la psicopedagogía. El concepto y el término», *Revista Española de Orientación y Psicopedagogía*, vol. 13, núm. 1 (2002), p. 17-29.

La institucionalització de la paidologia

La proposta que consisteix a fer convergir els estudis procedents dels diferents àmbits disciplinaris implicats d'alguna manera en el coneixement, la protecció i l'educació del nen buscava, doncs, la construcció d'una nova ciència d'ampli espectre, positiva i experimental.

L'apreciable repercussió que, com s'ha vist, va tenir la proposta paidològica, va impulsar ja l'any 1906 l'organització d'un Congrés Nacional de Paidologia a la ciutat de Berlín, i, uns quants anys després, del Primer Congrés Internacional de Paidologia, que es va reunir a Brussel·les entre el 12 i el 18 d'agost de 1911.¹⁷

Si bé la idea d'organitzar un congrés internacional va sorgir dels cercles psicopedagògics de Bèlgica, França i Suïssa, es buscava la participació de totes les especialitats implicades en l'estudi del nen. El va presidir el metge belga Ovide Decroly (1871-1932), fundador de l'emblemàtica École de l'Ermitage; i de la coordinació es va encarregar una eficaç col·laboradora seva, la doctora Josefa Ioteyko, membre de l'Acadèmia de Ciències de París, defensora del naturisme i autora d'una extensa obra de caràcter medicopedagògic.

El congrés es va organitzar entorn de cinc seccions: 1) Paidologia i nomenclatura; 2) Antropometria, Biologia i Higiene; 3) Psicologia normal i anormal; 4) Pedagogia normal i anormal, i 5) Sociologia infantil.¹⁸ De la delegació espanyola assistent al congrés destaca la participació de Rufino Blanco, que va parlar de paidologia, paidotècnia i pedagogia experimental.¹⁹

Dins d'aquesta evolució ascendent de la nova ciència, la Universitat de Brussel·les va instituir el 1913 la primera Facultat Internacional de Paidologia, sota la direcció de Ioteyko, encara que tan flamant institució aviat va veure interromputs els seus treballs a causa de l'esclat de la Primera Guerra Mundial. Més llarga vida van tenir les càtedres de Paidologia que es van fundar en els més importants centres pedagògics i psicopedagògics.

A Espanya, la Junta de Professors de l'Escola d'Estudis Superiors del Magisteri de seguida va donar suport a la proposta de sol·licitud de la Càtedra de Paidolo-

17. J. IOTEYKO (ed.), *Premier Congrès International de Pédologie*, Brussel·les, Misch & Thron, 1912, 2 v.

18. Aquell mateix any es va reunir a Dresde un Congrés Alemany per a l'Educació i l'Estudi del Nen, amb dues seccions: 1) Escoles del treball (ponent: G. Kerschensteiner), i 2) L'escola i el problema de la intel·ligència (ponents: E. Meumann i W. Stern); vegeu L. CELLERIER i L. DUGAS, *Année Pédagogique: Première année 1911*, París, Alcan, 1912, p. 91.

19. Les dues intervencions de Blanco en el congrés es recullen a R. BLANCO SÁNCHEZ, *Paidología, paidotecnía y pedagogía experimental*, Madrid, Imp. de la Revista de Archivos, 1911. Nou anys després, l'autor va reelaborar el text per incloure'l a R. BLANCO SÁNCHEZ, *El año pedagógico hispanoamericano*, vol. 1, Madrid, Perlado Páez y Compañía, 1920.

gia, instaurada per una Reial ordre de 28 de setembre de 1918. El ja anomenat Domingo Barnés, pedagog i posteriorment ministre d'Educació, es va fer càrrec de la càtedra.

Barnés s'havia doctorat amb una tesi sobre paidologia, i tenia publicada una obra titulada *Fuents per a l'estudi de la paidologia* (Madrid, 1917), en la qual es refereix a la nova ciència com al conjunt d'investigacions relacionades amb la naturalesa de l'infant, tot indicant la identitat de continguts entre la paidologia i l'estudi de l'infant.²⁰

Un sumari estudi bibliomètric sobre paidologia en aquests anys demostra que, des dels seus orígens, amb la sistematització dels *child studies* que va realitzar Chrisman el 1896, el volum de publicacions de caràcter paidològic va augmentar a tot Europa i Amèrica de forma significativa. La institucionalització universitària de la paidologia va contribuir també a aquest increment.

Tanmateix, en acabar la Primera Guerra Mundial, els entorns de disciplines ben consolidades, com ara la pediatria, s'allunyen del moviment paidològic, definitivament decantat cap al vessant psicopedagògic. Ja hem explicat que la tradició de la paidologia mèdica és anterior a la proposta de Chrisman; a més, la medicina havia d'atendre les demandes de noves especialitats procedents del camp pediàtric —com la nipiologia²¹ o la puericultura—, que cercaven també, enmig de l'eufòria paidològica, un lloc en el concert científicoprofessional del moment.

Així, els metges (pediatres, nipiòlegs, paidopsiquiatres, puericultors, etc.) no es van mostrar gaire entusiastes amb l'evolució psicopedagògica que semblava consolidar-se en la nova especialitat, i van nodrir de contingut social, antropològic, educatiu, etc. les noves especialitats pediàtriques. Només els metges psicopedagogs, com Ovide Decroly, Maria Montessori (1870-1952) o José de Eleizegui (1879-1956), continuaran adscrits al moviment paidològic. Aquest replegament dels metges, i altres raons de diversa mena —guerres, nova situació geopolítica, evolució

20. Concretament, Barnés escriu: «Cuando el objeto es el alma del niño, se agrupan á su alrededor todas las investigaciones acerca de los diversos aspectos de la naturaleza del niño —antropología, fisiología y patología infantil—, y al conjunto de estas investigaciones se las suele llamar por unos “estudio del niño”, y por otros, “paidología”», D. BARNÉS, *Fuentes para el estudio de la paidología*, Madrid, Museo Pedagógico, 1917, p. 48-49.

21. L'amplitud de la franja d'edat de la pediatria (entre zero i setze o fins i tot divuit anys), i els nous camps fronterers amb la medicina pediàtrica que havia desvetllat la investigació paidològica, van ser els factors impulsors de noves propostes disciplinàries. La nipiologia (νηπιος) és una d'aquestes noves disciplines, fundada pel metge italià E. Cacace l'any 1905, que estudia l'infant lactant. Es va estendre per Espanya, França i Amèrica, i es va institucionalitzar parcialment. Nogensmenys l'any 1973 es va celebrar un Congrés Internacional de Nipiologia, i, a dia d'avui, encara té presència a la universitat italiana. Com a exemple de la producció publicística de l'especialitat, vegeu B. MUSSA i E. CACACE, *Trattato di nipiologia*, Torí, Minerva Medica, 1958.

de la ciència, etc.—, que caldria estudiar amb més deteniment, provocaran un desplaçament gradual del moviment paidològic cap a noves zones de la geografia mundial, amb una orientació definitivament psicopedagògica.

Després de la Segona Guerra Mundial, és a Rússia i a Llatinoamèrica on es continua observant un interès ressenyable per la paidologia. Va ser potser a Rússia on la paidologia, ben acollida en principi pels cercles de la ciència marxista, va arribar a un nivell de definició epistemològica més elaborat.

El desenvolupament de la paidologia a Rússia té un referent fonamental en la persona de Lev Semiónovich Vigotsky (1896-1934), autor d'uns *Fonaments de paidologia* (1934), i en altres paidòlegs russos, que veien en la paidologia la ciència pura de la infantesa, capaç de realitzar la síntesi de les aportacions de totes les ciències socials i naturals implicades en la formació del nen. En un context semblant, la pedagogia s'havia de fundar a partir de la síntesi paidològica.

Però Anton Makarenko (1888-1939), un dels representants de la pedagogia oficial, pensava que les ciències humanes i socials havien de continuar sent considerades com a auxiliars de la pedagogia, per la qual cosa es va mostrar sempre crític amb el nou corrent, i va denunciar els perills de la paidologia per la seva orientació biològica.

La conseqüència de tot això va ser la negació oficiosa de la paidologia en un article aparegut a *Pravda* el 5 de juliol de 1936.²² Vigotsky havia mort dos anys abans i el seu nom va ser silenciado durant dècades; no, però, la seva obra, que va continuar desenvolupant-se sota el guiatge dels seus col·laboradors Alexander R. Luria (1902-1977) i Alexei N. Leontiev (1904-1979). Però en els anys seixanta la paidologia va ser prohibida definitivament; es van clausurar tots els laboratoris psicopedagògics i es van suprimir les càtedres universitàries on es treballaven matèries pedagògiques amb connotacions biològiques respecte a la formació dels infants, tot orientant el discurs oficial clarament a favor d'una concepció sociologista de la pedagogia.

La paidologia a l'Amèrica Llatina

Respecte a la implantació de la nova ciència a Llatinoamèrica, hi ha notícies d'una presència primerenca de la paidologia durant la primera dècada del segle xx en articles apareguts en algunes publicacions periòdiques, i a les aportacions de viatgers que, per algun motiu, van estar en contacte amb el desenvolupament del

22. N. S. KUREK, «Pedology and Psychotechnique about the Moral, Intellectual and Physical Levels of the Development of USSR Population in 20th Years», *Psychological Journal*, vol. xviii, núm. 3 (1997), p. 149-159.

moviment paidològic europeu o nord-americà. Així, per exemple, el psicopedagog espanyol Martín Navarro Flores (1872-1950) publicava, ja el 1908, un article titulat «Paidologia» a la revista de La Plata (Argentina) *Archivos de Pedagogía y Ciencias Afines* (des de 1915 *Archivos de Ciencias de la Educación*).²³

Aquesta revista, dirigida per l'insigne psicopedagog argentí Víctor Mercante (1870-1934), permet seguir la recepció dels corrents experimentals de la psicologia i la pedagogia a l'Argentina. No en va, Mercante va dedicar una bona part dels seus esforços a la divulgació de les teories del positivisme en l'àmbit de la psicopedagogia des del seu càrrec de director en diverses institucions educatives argentines. En relació directa amb el tema que aquí es tracta, Mercante va ser director del Laboratori de Paidologia a la Universitat de La Plata, i autor, el 1915, d'un manual de psicologia educativa que va titular *Paidología*.²⁴

Deixeble i continuador de l'obra de Mercante va ser el psicopedagog Alfredo Calcagno (1891-?), organitzador en 1914 del Laboratori de Paidologia que dirigiria Mercante, i professor de psicopedagogia des de 1920. Calcagno va deixar constància de la seva experiència organitzadora en un llibre titulat *Laboratorio de Paidología: Direcciones y consejos para su instalación y funcionamiento en las escuelas normales y en las universidades* (Buenos Aires, 1916).

Una recepció també relativament primerenca de la paidologia va tenir lloc a Cuba sota el guiatge del pedagog Alfredo M. Aguayo (1866-1948). Encara que nascut a Puerto Rico, Aguayo va cursar els seus estudis i va desenvolupar la seva magna obra pedagògica a Cuba. És autor de diversos tractats de pedagogia, de filosofia de l'educació i de psicologia pedagògica. Va dirigir la *Revista de Educación*, autèntica porta d'entrada a Cuba dels nous corrents de l'educació i del pensament pedagògic de l'Escola Nova. Respecte a l'entorn paidològic, Aguayo va dirigir un Laboratori de Paidologia a la Universitat de l'Havana, del qual va donar compte a la seva obra *El Laboratorio de Paidología de la Universidad*.²⁵

Però on la paidologia va tenir un predicament més estès i una major permanència en el temps va ser, sens dubte, a Mèxic. D'entre el nodrit grup de destacats pedagogs mexicans que es van implicar en el moviment paidològic, destaca el nom de Salvador Manuel Lima (1885-1954), que, el 1918, sent catedràtic a l'Escola Nacional de Mestres, va introduir el currículum de paidologia en el pla d'estudis d'aquesta institució; una iniciativa que aviat es va fer extensiva a altres escoles normals de mestres del país.

23. M. NAVARRO FLORES, «Paidología», *Archivos de Pedagogía y Ciencias Afines*, vol. corresponent a l'any 1908, p. 336-344.

24. V. MERCANTE, *Paidología*, Buenos Aires, Gleizer, 1927.

25. A. M. AGUAYO, *El Laboratorio de Paidología de la Universidad*, l'Havana, Cultural, 1918.

D'altra banda, la paidologia apareix en el text de la Llei de readaptació juvenil mexicana de 1958, que, al seu article 16, defineix les atribucions d'una Secció Medico-pedagògica i de Paidologia. De la permanència en el temps de la paidologia mexicana constitueix una prova irrefutable l'obra del psicopedagog espanyol José Peinado Altable (1908-1994), exiliat a Mèxic i autor d'un manual de paidologia que, el 1974, encara es continuava reeditant.²⁶

A la recepció de la paidologia a Perú va contribuir l'arribada a Lima en 1935 del psicòleg alemany Walter Blumenfeld (1882-1967), enginyer i doctor en filosofia per la Universitat de Berlín. Havia dirigit al seu país l'Institut Psicotècnic i el Laboratori de Psicologia Aplicada de l'Escola d'Enginyers de Dresde, i va arribar a Lima contractat per la Universidad Nacional Mayor de San Marcos per dirigir l'Institut de Psicologia i Psicotècnic. Amb el temps, Blumenfeld va fundar l'Institut Psico-pedagògic Nacional, des d'on va dirigir el Departament de Paidologia Normal.²⁷

Podem concloure aquest apartat afirmant, doncs, que la paidologia es manté viva, en unes o altres zones al llarg de tot el segle xx, amb una clara evolució en els seus continguts que va des de l'inicial Child Study Movement durant els anys d'entresegles, xix-xx, a l'estudi de l'infant-alumne, de l'infant en situació d'aprenentatge, segons hem pogut comprovar en les propostes paidològiques que van perviure després de la Segona Guerra Mundial, principalment a Rússia i Llatinoamèrica.²⁸

Especialistes en paidologia per al segle xxi

A la vista de la història que s'explica en els apartats anteriors d'aquest article sembla que caldria considerar avui com merament testimonial el projecte paidològic que s'inicia a Alemanya el 1896 amb el Moviment d'Estudi de l'Infant. Anteriorment, la tradició de la paidologia humanista de Schade Mosellano i la tra-

26. J. PEINADO, *Paidología: Psicología infantil*, 9a ed., Mèxic, Porrúa, 1974. Abans d'emprendre el seu exili, Peinado, en col·laboració amb Juan Jaén, ja havia escrit sobre paidologia; vegeu J. JAÉN i J. PEINADO, *Manual de paidología*, 2a ed., Madrid, Aguilar, 1935.

27. En altres països llatinoamericans, a falta d'investigacions que demostrin el contrari, la incidència de la paidologia, encara que interessant, va tenir una menor rellevància. Es troben aportacions aïllades sense una presència institucional; vegeu B. GENTILINI, *La educación del niño o sea paidología dedicada a los padres y educadores*, 2a ed., Santiago de Xile, Apostolado de la Prensa, 1921.

28. No oblidem, encara que les considerem excepcionals, les referències a la paidologia que trobem en alguns manuals europeus de pedagogia, com el de Hubert Henz, que inclou la paidologia com una de les ciències de l'educació al costat de la pedagogia històrica, la pedagogia sistemàtica, la didàctica, la psicologia pedagògica i la sociologia pedagògica; vegeu H. HENZ, *Tractat de pedagogia sistemàtica*, Barcelona, Herder, 1976.

dició de la paidologia mèdica dins de l'entorn pediàtric mostraven ja el caràcter multidisciplinari i complex de l'estudi de la infantesa. A més, durant tot el segle xx, la deriva epistemològica i la tendència a la superespecialització han dividit els grans departaments universitaris en multitud de seccions i subseccions, tot expedint gran quantitat de títols que acrediten la complexa demanda professional que l'actualitat reclama. Com tot, la superespecialització comparteix avantatges i desavantatges.

Pel que fa a aquests últims, resulta evident que la realitat no està tan fragmentada. És així que, en molts casos, per atendre determinades situacions es fa necessari el concurs de professionals de diferents especialitats. Ja hem deixat esmentat que des de fa temps és habitual recórrer a equips multiprofessionals per resoldre necessitats de producció a qualsevol sector. I des de fa temps, també, s'ha manifestat la dificultat que suposa el bon funcionament d'aquests equips quan el seu concurs no és excepcional sinó habitual. Problemes relacionats amb la coordinació o amb la responsabilitat, supervisió, etc. dels seus resultats llastren moltes vegades l'eficàcia d'aquests equips.

Un exemple pròxim al tema que aquí es tracta és el de la gerontologia (també atrapada en un principi per la xarxa de la medicina geriàtrica), que des de plantejaments de caràcter multidisciplinaris ha anat obtenint el reconeixement científic general i internacional. Avui, finalment, la gerontologia es troba sòlidament institucionalitzada, i l'atenció de la gent gran ha donat un important pas endavant.

De la mateixa manera, el món de la infantesa, l'adolescència i la joventut planteja nous reptes davant de les situacions també noves que es generen des dels àmbits que li són propis: el familiar i l'escolar. Per una altra part, nous problemes de caràcter demogràfic, cultural, lingüístic, polític, etc. obren qüestions que escapen als especialistes i que requereixen constantment el concurs multiprofessional com a últim recurs. Es dona el cas que, en massa ocasions, una estratègia semblant no aconsegueix sinó diluir el problema en un laberint d'accions que «entretenen», «distreuen», «ocupen», etc. agents i subjectes en una gestió aparentment racional, els resultats de la qual resulta difícil avaluar.

Polítics, juristes, psicòlegs, psiquiatres, pediatres, inspectors d'educació, professors, educadors especialitzats, psicopedagogs, treballadors socials, jutges, advocats, policies, treballadors socials, etc., habitualment presents en equips multiprofessionals, no comparteixen una visió unívoca sobre la infantesa, ni aquesta constitueix alguna cosa estàtica en el temps. Les estratègies d'avui poden quedar obsoletes demà. I un especialista, des de la seva parcel·la professional, difícilment pot aportar visions més globals; molt menys, plantejar estratègies que s'aventurin més enllà dels límits del camp de coneixements que li proporciona la seva especialització.

Està clar que falta una baula en la cadena responsable de l'atenció a la infantesa, que supleixen, aleatòriament, unes vegades els polítics des de la seva condicionada o interessada visió de la realitat, d'altres, els professionals d'una disciplina, que fan seu el dèficit per guanyar presència en el sector, o perquè, de bona fe, creuen que és la seva responsabilitat. En tots els casos la solució és parcial i els resultats continuen denunciant el buit existent.

És potser pensant en la superació d'aquest dèficit que avui alguns departaments universitaris en diferents llocs del planeta pensen en la paidologia. En alguns casos, la paidologia s'ofereix com a assignatura en estudis de diversa naturalesa, generalment relacionats amb la pedagogia social, la psicopedagogia, la psicologia evolutiva, la psicologia clínica o la pediatria.²⁹

En altres llocs van més enllà. Des del Japó, per exemple, s'ofereixen estudis de paidologia com a especialitat amb aquest nom. El pla d'estudis d'aquesta especialitat que es duu a terme a la Universitat de Kyoto és, potser, el més complet dels que mantenen les universitats japoneses. Des del Departament de Paidologia de la Universitat de Kyoto es desenvolupen quatre cursos: Psicologia infantil, Protecció de la infància, Cultura infantil i Educació infantil.

I a l'Amèrica del Nord, hi ha títols universitaris que preparen avui joves nord-americans per exercir de paidòlegs. La Bowie State University, a Washington, desenvolupa aquesta especialitat interdisciplinària, adoptant també el nom clàssic —en aquest cas *Pedology*—, i inclou coneixements i pràctiques en àmbits que, des d'una visió general, tenen una implicació directa amb la infantesa i l'adolescència. Aquests coneixements —educatius, psicològics, socials, sanitaris, judicials, polítics, lúdics, esportius, artístics i d'organització i gestió de centres relacionats amb la infància, l'adolescència i la joventut— obren les noves possibilitats professionals d'aquesta especialitat, que es troben emplaçades principalment en institucions educatives, hospitals, centres d'acolliment, centres de menors, organitzacions esportives i d'esbarjo, agències d'adopció, ajuntaments, associacions de pares i un llarg etcètera.

La pregunta que es va concretant, davant d'aquestes i altres manifestacions de la nova paidologia avui disponible, és si cal considerar com a excepcionals manifestacions aïllades de la paidologia, com la de la Universitat de Kyoto, o com aquest títol de paidòleg que avui ofereix la Bowie State University de Washington,

29. Respecte a aquesta última, per exemple, les facultats de medicina de la Universitat italiana ofereixen avui com a assignatura l'estudi de la nipiologia i la paidologia. A Itàlia, el vocabulari mèdic conserva per a la paidologia els referents de la pediatria social que des de sempre havia tingut la paidologia mèdica. D'altra banda i també avui, a Alemanya, la revista *Pädiatrie und Pädologie* reprèn la tradició de la paidologia mèdica. I a la xarxa conviuen diverses comunitats virtuals de paidologia, amb aquest nom.

amb un pla d'estudis que remet sense complexos al més pur esperit de la paidologia alemanya de finals del segle XIX.

A tall de cloenda, podem ressaltar que la paidologia té al darrere una interessant història, i la realitat sembla que es nega a enterrar-la definitivament. El temps no trigarà a dir-nos si la nova paidologia té encara un objecte per complir a la parcel·la de l'actual entorn científic que té a veure amb la cura, la protecció i l'educació de la infància, l'adolescència i la joventut. Mentrestant hem exposat fins aquí una història que no per desconeiguda s'ha d'oblidar ni bandejar, perquè —al cap i a la fi— aquest també és l'objectiu de la història: mostrar els entorns científics i socials on han nascut les diverses disciplines i sabers.